

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista

Jakelu: yleinen
27. lokakuuta 2017
Alkutekstin kieli: englanti

Alkuperäinen englanninkielinen julkaisu
"General comment No. 5 (2017) on living independently
and being included in the community" on luettavissa osoitteessa:
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/GC.aspx>

Epävirallinen käännös 5.4.2019,
Kehitysvammaisten Tukiliitto ry

Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea

Yleiskommentti nro 5 (2017)

19 artikla: Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä

I. Johdanto

1. Vammaisilta henkilöiltä on historiallisesti evätty mahdollisuus henkilökohtaiseen ja yksilölliseen päätöksentekoon sekä valinnanmahdollisuudet elämän eri osa-alueilla. Monien vammaisten henkilöiden on oletettu olevan kykenemättömiä itsenäiseen elämään valitsemisessaan yhteisöissä. Tukea ei joko ole saatavilla, tai se on sidoksissa tiettyyn asumisjärjestelyyn, eikä yhteisön infrastruktuuria ole suunniteltu kaikille sopivaksi. Voimavarat käytetään laitoksiin sen sijaan, että niillä kehitettäisiin vammaisille henkilöille mahdollisuuksia elää yhteisössä itsenäisesti. Tämä on johtanut heitteille jättämiseen, riippuvaisuuteen perheistä, laitostumiseen, eristämiseen ja erotteluun.
2. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen 19 artikla tunnustaa kaikkien vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen oikeuden elää yhteisössä, jossa heillä on muiden kanssa yhdenvertaiset valinnanmahdollisuudet. Artiklan pohjana on keskeinen ihmisoikeusperiaate, jonka mukaan kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan, ja kaikki elämä on yhtä arvokasta.
3. Yleissopimuksen 19 artikla korostaa, että vammaiset henkilöt ovat oikeussubjekteja ja oikeudenhaltijoita. Yleissopimuksen periaatteet (3 artikla), erityisesti henkilöiden synnynnäisen arvon, yksilöllisen autonomian, mukaan lukien vapaus tehdä omat valintansa, ja riippumattomuuden kunnioittaminen (3a artikla) sekä täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan (3c artikla), luovat perustan itsenäiselle elämiselle ja osallisuudelle yhteisössä. Myös muut yleissopimuksessa vahvistetut periaatteet ovat ehdottoman tärkeitä 19 artiklan tulkinnassa ja soveltamisessa.
4. Itsenäinen eläminen ja osallisuus yhteisössä ovat ajatuksia, jotka ovat historiallisesti lähtöisin vammaisilta henkilöiltä, jotka kehittämällä sellaisia voimaannuttavia tuen muotoja kuten henkilökohtainen apu ovat puolustaneet mahdollisuuttaan valita, miten he haluavat elää, ja jotka ovat toivoneet, että yhteisön järjestelyt olisivat kaikille sopivan suunnittelun periaatteen mukaisia.
5. Yleissopimuksen johdannossa sopimuspuolet painottavat, että useimmat vammaiset henkilöt elävät köyhyydessä, ja tunnustavat pakottavan tarpeen käsitellä köyhyyden kielteisiä vaikutuksia vammaisiin henkilöihin. Yhteiskunnallisen syrjäytymisen hinta on korkea, sillä se kasvattaa riippuvaisuutta toisista ja vaikeuttaa siten yksilönvapauden toteutumista. Yhteiskunnallinen syrjäytyminen synnyttää lisäksi vaaran leimatuksi tulemisesta, erottelusta ja syrjinnästä, jotka voivat johtaa väkivaltaan ja hyväksikäyttöön, sekä sellaisista kielteisistä stereotyyppioista, jotka edistävät vammaisten henkilöiden jättämistä sivuun. Vammaisten henkilöiden yhteiskunnalliseen

osallisuuteen tähtäävät toimintatavat ja -suunnitelmat, mukaan lukien itsenäistä elämistä koskevan oikeuden edistäminen, ovat kustannustehokas tapa oikeuksista nauttimisen, kestävän kehityksen ja köyhyyden vähentämisen varmistamiseksi.

6. Tämän yleiskommentin tarkoituksena on auttaa sopimuspuolia 19 artiklan täytäntöönpanossa ja yleissopimuksen velvoitteiden täyttämässä. Yleiskommentti käsittelee pääasiassa velvoitetta varmistaa, että jokainen yksilö voi nauttia oikeudestaan itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä, mutta yleiskommentti liittyy myös muihin yleissopimuksen säännöksiin. 19 artikla on yksi yleissopimuksen laaja-alaisimmista ja läpileikkaavimmista artikloista, minkä vuoksi sitä on pidettävä ehdottoman olennaisena yleissopimuksen täysimääräisen täytäntöönpanon kannalta.
7. 19 artiklaan sisältyy kansalais- ja poliittisia oikeuksia sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia, minkä vuoksi artikla on esimerkki kaikkien ihmisoikeuksien keskinäisestä suhteesta ja riippuvuudesta sekä jakamattomuudesta. Oikeus elämiseen itsenäisesti ja osallisuuteen yhteisössä voi toteutua vain, jos artiklan suojaamat taloudelliset, sosiaaliset, sivistykselliset ja kansalaisoikeudet täytetään. Kansainvälinen ihmisoikeusjärjestelmä asettaa yhtäältä sellaisia velvoitteita, jotka ovat välittömästi toteutettavia ja toisaalta sellaisia velvoitteita, jotka voidaan toteuttaa asteittain.¹ Velvoitteiden täysimääräinen täyttäminen edellyttää rakenteellisia muutoksia, jotka saatetaan joutua toteuttamaan vaiheittain riippumatta siitä, onko kyse ihmisten kansalais- ja poliittisista oikeuksista tai taloudellisista, sosiaalisista ja sivistyksellisistä oikeuksista.
8. 19 artikla heijastaa asumiseen liittyvien kulttuuristen lähestymistapojen moninaisuutta, millä taataan, ettei artikla pidä sisällään ennakkoluuloja tiettyjä kulttuurisia normeja ja arvoja kohtaan. Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä ovat ihmisten asumiseen liittyviä perusajatuksia, jotka tunnetaan ympäri maailman ja jotka pätevät myös vammaisuuden kontekstissa. Ne tarkoittavat valinnanvapautta ja määräsvaltaa sellaisissa päätöksissä, jotka vaikuttavat yksilön elämään yhteiskunnassa itsemääräämisoikeuden ja keskinäisen riippuvuuden syvimmällä tasolla. Tämä oikeus pitää toteuttaa tehokkaasti erilaisissa taloudellisissa, sosiaalisissa, kulttuurisissa ja poliittisissa konteksteissa. Oikeus elämiseen itsenäisesti ja osallisuuteen yhteisössä kuuluu kaikille vammaisille henkilöille riippumatta rodusta; ihonväristä; alkuperästä; sukupuolesta; raskaana olemisesta ja äitiydestä; perhe-, ura- tai yhteiskunnallisesta tilanteesta; sukupuoli-identiteetistä; seksuaalisesta suuntautumisesta; kielestä; uskonnosta; poliittisesta tai muusta mielipiteestä; kansallisuudesta; etnisestä tai sosiaalisesta alkuperästä taikka alkuperäkansaan kuulumisesta; siirtolaisuudesta; turvapaikan hakemisesta tai turvapaikan hakijan asemasta; kansalliseen vähemmistöön kuulumisesta; taloudellisesta asemasta tai omistuksista; terveydentilasta; geneettisestä tai muusta alttiudesta sairaudelle taikka syntyperästä, iästä tai muusta vastaavasta seikasta.
9. 19 artiklaan sisältyvän oikeuden juuret ovat syvällä kansainvälisessä ihmisoikeusjärjestelmässä. Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 29(1) artikla korostaa yksilön henkilökohtaisen kehityksen ja yhteisöön kuulumiseen liittyvien sosiaalisten näkökohtien välistä riippuvuutta: ”Jokaisella ihmisellä on velvollisuuksia yhteiskuntaa kohtaan, koska vain sen puitteissa hänen yksilöllisen olemuksensa vapaa ja täysi kehitys on mahdollinen.” Yleissopimuksen 19 artikla juontuu niin kansalais- ja poliittisista oikeuksista kuin taloudellisista, sosiaalisista ja sivistyksellisistä oikeuksista: oikeus liikkua vapaasti ja valita asuinpaikkansa (KP-sopimus, 12 artikla), oikeus tyydyttävään elintasoon, joka käsittää riittävän ravinnon, vaatetuksen ja sopivan asunnon (TSS-sopimus, 11 art.) sekä kommunikaatiota koskevat perusoikeudet muodostavat pohjan oikeudelle elää itsenäistä elämää osallisena yhteisössä. Liikkumisen vapaus, tyydyttävä elintaso sekä kyky ymmärtää ja saada ymmärretyksi omia mieltymyksiä, valintoja ja päätöksiä muodostavat välttämättömät edellytykset ihmisarvolle ja ihmisen vapaalle kehitymiselle.²

¹ Ks. taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitean yleiskommentti nro 3 (1990), kohdat 1–2.

² Ks. YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 22 artikla, YK:n ihmisoikeuskomitean yleiskommentti nro. 27 (1997) liikkumisen vapaudesta, kohta 1 ja taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitean yleiskommentti nro. 4 (1991) sopivasta asunnosta, kohta 7.

10. Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus painottaa naisten ja miesten välistä tasa-arvoa ja tuomitsee naiseen kohdistuvan syrjinnän sen kaikissa muodoissa (1 artikla). Yleissopimus vahvistaa naisten ja miesten välisen tasa-arvon oikeudellisissa asioissa esimerkiksi turvaamalla naisille saman oikeustoimikelpoisuuden kuin miehille sekä takaamalla samat mahdollisuudet käyttää oikeustoimikelpoisuutta (15(2) artikla). Lisäksi mainittu yleissopimus edellyttää, että sopimusvaltiot tunnustavat miehille ja naisille samat oikeudet henkilöiden liikkumista sekä asuin- ja kotipaikan valintaa koskevassa lainsäädännössä (15(4) artikla).
11. Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 9(1) artikla edellyttää sopimusvaltioiden takaavan, ”ettei lasta eroteta vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti paitsi, kun toimivaltaiset viranomaiset, joiden päätökset voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittaviksi, toteavat soveltuvien lakien ja menettelytapojen mukaisesti sen olevan lapsen edun mukaista.” Sopimusvaltiot ”antavat vanhemmille ja muille laillisille huoltajille asianmukaista apua heidän hoitaessaan lastenkasvatustehtäväänsä sekä huolehtivat lastensuojelulaitosten ja -palvelujen kehittämisestä”, kuten 18(2) artikla edellyttää. Lisäksi 20(1) artiklassa todetaan, että ”lapselle, joka on tilapäisesti tai pysyvästi vailla perheen turvaa tai jonka edun mukaista ei ole antaa hänen pysyä perhepiirissä, on oikeus valtion antamaan erityiseen suojeluun ja tukeen”, ja 20(2) artiklan mukaan ”sopimusvaltiot takaavat tällaiselle lapselle vaihtoehdoisen hoidon kansallisen lainsäädäntönsä mukaisesti.” Vaihtoehdoisen, vammaisuuteen perustuvan hoidon tarjoaminen olisi syrjivää.
12. Lapsen oikeuksia koskevan 23(1) artiklan mukaan kaikkien vammaisten lasten tulisi saada elää täysipainoista ja hyvää elämää oloissa, jotka takaavat ihmisarvon, edistävät itseluottamusta ja helpottavat lapsen aktiivista osallistumista yhteisönsä toimintaan. Lapsen oikeuksien komitea on ilmaissut huolensa laitoksiin sijoitettujen vammaisten lasten suuresta määrästä ja kehottanut sopimusvaltioita tukemaan laitospurkamiseen tähtäävillä ohjelmilla vammaisten lasten kykyä asua omissa perheissään, muiden läheisten kanssa tai sijaisperheissä.³
13. Yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys ovat kansainvälisten ihmisoikeuksien perustavia periaatteita, jotka on vahvistettu kaikissa keskeisissä ihmisoikeusinstrumenteissa. Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea on vammaisia henkilöitä koskevassa yleiskommentissaan nro. 5 (1994) korostanut, että ”sosiaalisten raja-aitojen asettamisella aikaansaatu erottelu ja eristäminen” katsotaan syrjinnäksi. Lisäksi komitea on painottanut 11 artiklaan liittyen, että tyydyttävä elintaso ei tarkoita ainoastaan riittävän ravinnon, vaatetuksen ja esteettömän asunnon saatavuutta sekä muita perustavanlaatuisia materiaalisia edellytyksiä, vaan myös sellaisten tukipalvelujen, apuvälineiden ja teknologioiden saatavuutta, jotka kunnioittavat täysimääräisesti vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksia.
14. Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan sopimuksen 19 artiklalla sekä tällä yleiskommentilla ohjataan ja tuetaan myös The New Urban Agenda -kaupunkikehitysohjelman täytäntöönpanoa. YK:n asumisen ja kestävästä kaupunkikehityksen konferenssi (Habitat III) hyväksyi kaupunkikehitysohjelman kiinteänä osana Agenda 2030:n kestävästä kehityksen toimintaohjelmaa ja tavoitteita. The New Urban Agenda -ohjelma edustaa näkemystä kaupungeista ja asutusalueista, joissa kaikki voivat nauttia yhtäläisistä oikeuksista ja mahdollisuuksista, puhumalla osallistavien, oikeudenmukaisten, turvallisten, terveellisten, esteettömien, kohtuullisen hintaisten, joustavien sekä kestävien kaupunkien puolesta. Agenda 2030:n tavoitteet kaikkien ihmisten sosiaalisen, taloudellisen ja poliittisen osallistumisen edistämisestä (10.2) sekä riittävän, turvallisen ja kohtuullisen hintaisen asunnon saatavuuden takaamisesta kaikille (11.1) ovat erityisen tärkeitä suhteessa vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan sopimuksen 19 artiklaan.
15. Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on huomannut edistystä 19 artiklan täytäntöönpanossa viimeisen vuosikymmenen aikana. Tästä huolimatta komitea on havainnut, että 19 artiklan hengen sekä tavoitteiden ja artiklan täytäntöönpanon laajuuden välillä on kuilu. Jäljellä on seuraavanlaisia esteitä:
 - a) Oikeudellisen kelpoisuuden epäminen joko lailla tai käytännöillä taikka tosiasiallisesti päättämällä asumisjärjestelyistä vammaisen henkilön puolesta;

³ Vammaisten lasten oikeuksista ks. YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 9 (2006), kohta 47.

- b) Yhteiskunnallisen tuen ja suojelun varmistamiseksi tehtyjen suunnitelmien riittämättömyys itsenäisen elämisen ja osallisuuden mahdollistamiseksi yhteisössä;
- c) Henkilökohtaisen avun ja yksilöllisen tuen takaamiseen tähtäävän lainsäädännön sekä budjetoinnin riittämättömyys;
- d) Tosiasioihin ja sääntelyyn perustuva laitokseen päätyminen, joka koskee myös lapsia, ja tahdonvastaisesti annettu hoito kaikissa muodoissaan;
- e) Laitoskulttuurin purkamiseen tähtäävien ohjelmien ja suunnitelmien puuttuminen sekä yhä jatkuva sijoittaminen laitosjärjestelyihin.
- f) Kielteiset asenteet, leimat ja stereotypiat, jotka estävät vammaisia henkilöitä pääsemästä osaksi yhteisöä ja päästä saatavilla olevan avun piiriin.
- g) Virheelliset käsitykset elämisestä itsenäisesti ja osallisuudesta yhteisössä;
- h) Saavutettavien, hyväksyttävien, kohtuullisen hintaisten, esteettömien ja joustavien palveluiden sekä tilojen puuttuminen esimerkiksi liikenteestä, terveydenhuollosta, kouluista, julkisista tiloista, asumisesta, teattereista, elokuvateattereista, tavaroista ja palveluista sekä julkisista rakennuksista;
- i) Sellaisten riittävien valvontamekanismien puuttuminen, joilla varmistetaan 19 artiklan asianmukainen täytäntöönpano, mukaan lukien vammaisia henkilöitä edustavien järjestöjen osallistuminen tähän valvontaan;
- j) Riittämätön vammaisuuden valtavirtaistaminen yleisessä budjettirahoituksen kohdentamisessa;
- k) Epäasianmukainen hajauttaminen, joka johtaa eroihin paikallisessa viranomaistoiminnassa ja siten epäyhtenäisiin mahdollisuuksiin elää itsenäisesti sopimusvaltiossa.

II. Normatiivinen sisältö

A. Määritelmät

16. Tässä yleiskommentissa käytetään seuraavia määritelmiä:

- a) **Eläminen itsenäisesti.** Itsenäinen elämä / eläminen itsenäisesti tarkoittaa, että vammaisille henkilöille tarjotaan kaikki ne tarvittavat keinot, jotka mahdollistavat heille valinnanvapauden toteuttamisen, elämän eri osa-alueiden hallitsemisen ja kaikkien omaa elämää koskevien päätösten tekemisen. Yksilön autonomia ja itsemääräämisoikeus ovat perustavanlaatuisia tekijöitä itsenäisessä elämisessä, jossa liikenne, informaatio, kommunikaatio ja henkilökohtainen apu, asuinpaikka, päivittäiset rutiinit, tavat, oikea työ, henkilökohtaiset ihmissuhteet, vaatetus, ravinto, hygienia ja terveydenhuolto, uskonnollinen toiminta, kulttuurinen toiminta sekä seksuaalisuuteen ja lisääntymiseen liittyvät oikeudet ovat vammaisten henkilöiden saatavilla. Ihmisen identiteetin ja persoonallisuuden kehitykseen vaikuttavat esimerkiksi seuraavanlaiset asiat: se, missä ja kenen kanssa asumme, mitä syömme, menemmekö nukkumaan aikaisin vai valvomme myöhään, olemmeko sisällä vai ulkona, pidämmekö pöydällämme liinaa ja kynttilöitä, onko meillä lemmikkejä tai kuuntelemmeko musiikkia. Tällaiset toiminnot ja valinnat määrittävät sitä, keitä me olemme. Itsenäinen eläminen on välttämätön osa yksilöllistä autonomiaa ja vapautta, ja se ei välttämättä tarkoita elämistä yksin. Sitä ei myöskään tulisi tulkita yksinomaan kyvyksi suoriutua päivittäisistä askareista täysin itsenäisesti. Sen sijaan itsenäinen eläminen pitäisi katsoa vapaudeksi valita sekä käyttää määräysvaltaa linjassa henkilön synnynnäisen arvon ja yksilöllisen autonomian kunnioittamisen kanssa, kuten yleissopimuksen 3(a) artiklassa vahvistetaan. Itsenäisyys yksilöllisen autonomian muotona tarkoittaa, ettei vammaiselta henkilöltä evätä mahdollisuutta valita ja käyttää määräysvaltaa asioissa, jotka koskevat hänen henkilökohtaista elämäntapaansa ja päivittäistä toimintaansa.

- b) **Osallisuus yhteisössä.** Oikeus osallisuuteen yhteisössä liittyy muun muassa yleissopimuksen 3(c) artiklassa vahvistettuun periaatteeseen täysimääräisestä ja tehokkaasta osallistumisesta ja osallisuudesta yhteiskuntaan. Osallisuus yhteisössä tarkoittaa täysipainoista sosiaalista elämää ja koko väestölle suunnattujen palveluiden sekä vammaisille henkilöille suunnattujen erityispalveluiden saatavuutta, jotka mahdollistavat heidän täysimääräisen osallisuutensa ja osallistumisensa kaikkeen sosiaaliseen elämään. Nämä palvelut voivat liittyä esimerkiksi asumiseen, liikkumiseen, ostosten tekemiseen, koulutukseen, työllisyyteen, vapaa-ajantoimintaan ja muihin yleisölle tarkoitettuihin tiloihin sekä palveluihin sosiaalinen media mukaan luettuna. Oikeus pitää sisällään myös pääsyn osalliseksi kaikista poliittisen ja kulttuurielämän toimenpiteistä ja tapahtumista, joita ovat muun muassa yleiset kokoukset, urheilutapahtumat, kulttuuri- ja uskonnolliset festivaalit sekä monet muut toiminnot, joihin vammaiset henkilöt haluavat osallistua.
- c) **Itsenäiset asumisjärjestelyt.** Sekä itsenäinen eläminen että osallisuus yhteisössä viittaavat elämisen ympäristöihin kaikenlaisen laitospäivä asumisen ulkopuolella. Itsenäisissä asumisjärjestelyissä ei ole kyse ”ainoastaan” elämisestä tietyssä rakennuksessa tai ympäristössä; itsenäiset asumisjärjestelyt merkitsevät ennen kaikkea sitä, ettei henkilö menetä valinnanmahdollisuuttaan ja autonomiaansa sen seurauksena, että hänet veloitetaan elämään tietynlaista elämää ja käyttämään tiettyä asumisjärjestelyä. Itsenäiseksi asumisjärjestelyiksi ei voida kutsua sen enempää suuria, yli sadan asukkaan laitoksia kuin pienempiä viidestä kahdeksaan asukkaan ryhmäkotejakaan tai edes yksilön omaa asuntoa, jos ne sisältävät muita laitosten tai laitospäivä asumisen piirteitä. Vaikka laitospäivä ympäristöt voivat erota toisistaan koon, nimen ja järjestämistavan perusteella, niistä on havaittavissa tiettyjä yhteisiä, laitospäivä asumista määrittäviä tekijöitä kuten: avustajien pakollinen jakaminen muiden henkilöiden kanssa ja rajallinen vaikutusvalta siihen, keneltä apua täytyy ottaa vastaan; henkilön eristäminen ja erottelu itsenäisestä elämästä ja osallisuudesta yhteisössä; valinnanmahdollisuuden puuttuminen päivittäisessä päätöksenteossa; valinnanmahdollisuuden puuttuminen sen suhteen, kenen kanssa henkilö asuu; rutiinien joustamattomuus huolimatta henkilön omasta tahdosta ja mieltymyksistä; täysin samanlaisten toimintojen suuntaaminen samassa paikassa olevalle ihmisryhmälle tietyn viranomaisen auktoriteetin alla; holhoava asenne palvelujen tarjoamisessa; asumisjärjestelyjen valvonta sekä samassa elinympäristössä elävien vammaisten henkilöiden epäsuhtainen määrä. Laitospäivä elinympäristöt voivat tarjota vammaisille henkilöille jonkinlaisia mahdollisuuksia tehdä valintoja ja päätöksiä; nämä valinnat on kuitenkin rajattu tietyille elämän osa-alueille, eivätkä ne muuta laitosten erottelevaa luonnetta. Laitospäivä kulttuurin purkamiseen tähtäävien toimenpiteiden täytäntöönpano vaatii rakenteellisia uudistuksia, jotka ulottuvat laitospäivä ympäristöjen sulkemisen ulkopuolelle. Suuret ja pienet ryhmäkodit ovat erityisen vaarallisia lapsille, joille ei ole olemassa vaihtoehtoa, joka täyttäisi lapsen tarpeen kasvaa perheessä. Perheenomaisetkin laitokset ovat laitoksia, eivätkä ne korvaa perheen antamaa huolenpitoa;
- d) **Henkilökohtainen apu.** Henkilökohtainen apu tarkoittaa vammaisen henkilön omia valintoja toteuttavaa / ”käyttäjälähtöistä” toisen ihmisen antamaa apua, joka on työkalu itsenäiseen elämiseen. Henkilökohtaisen avun muodot voivat vaihdella, mutta siihen liittyy tiettyjä yhteisiä piirteitä, jotka erottavat sen muusta henkilön avustamisesta:
- I. Henkilökohtainen apu tulee rahoittaa yksilöllisten kriteerien perusteella ja ottaen huomioon oikeaa työtä koskevat ihmisoikeusstandardit. Rahoituksen tulee olla vammaisen henkilön hallinnassa ja hänelle suunnattua kaiken tarvittavan avun kustannusten kattamiseksi. Se perustuu yksilöllisten tarpeiden arvioimiseen ja yksilölliseen elämäntilanteeseen kokonaisuudessaan. Yksilölliset palvelut eivät saa johtaa budjetin alentumiseen ja/tai korkeampiin henkilökohtaisiin maksuihin;

- II. Palvelun tulee olla vammaisen henkilön määräysvallassa, mikä tarkoittaa, että henkilö voi tehdä sopimuksen henkilökohtaisesta avusta eri palveluntuottajien kanssa tai toimia itse työnantajana. Vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus räättälöidä oma palvelunsa, mikä tarkoittaa palvelun suunnittelua ja sen päättämistä, keneltä, miten, milloin, missä ja millä tavalla palvelua otetaan vastaan sekä palveluntuottajien johtamista;
 - III. Henkilökohtainen apu on kahdenvälinen suhde. Avun saajan tulee vastata henkilökohtaisen avustajan rekrytoinnista, koulutuksesta ja valvonnasta. Henkilökohtaista avustajaa ei pitäisi joutua ”jakamaan” ilman avun saajan nimenomaista ja vapaaehtoista suostumusta. Henkilökohtaisten avustajien jakaminen voi mahdollisesti estää itsemääräämisoikeuteen perustuvaa ja spontaania osallistumista yhteisössä;
 - IV. Itsemääräämisoikeus palvelun toteuttamisesta päättämiseen. Vammaiset henkilöt, jotka tarvitsevat henkilökohtaista apua voivat elämäntilanteeseensa ja mieltymyksiinsä perustuen vapaasti valita tason, jolla he haluavat henkilökohtaisesti vaikuttaa palvelun suorittamiseen. Vaikka sovittaisiin toisen tahon hoitavan työnantajan velvollisuudet, vammaisen henkilö on silti apua koskevan päätöksenteon ytimessä, hänen henkilökohtaisia mieltymyksiään on tiedusteltava ja kunnioitettava. Määräysvallan käyttäminen henkilökohtaisessa avussa voi tapahtua tuetun päätöksenteon avulla.
17. Tukipalvelujen tarjoajat kuvaavat palveluitaan usein virheellisesti käyttämällä termejä kuten ”itsenäinen” tai ”yhteisössä asuminen” sekä ”henkilökohtainen apu”, vaikka käytännössä palvelut eivät täytä 19 artiklan vaatimuksia. Pakolliset ”pakettiratkaisut”, joissa tietyn palvelun saatavuus liittyy toiseen palveluun, kahden tai useamman henkilön odotetaan asuvan yhdessä taikka joissa tietty palvelu voidaan toteuttaa vain määrätyn asumisjärjestelyn osana, eivät ole 19 artiklan mukaisia. Sellaista henkilökohtaista apua, jonka piirissä vammaisella henkilöllä ei ole täyttä itsemääräämisoikeutta ja omaa määräysvaltaa, ei voida pitää 19 artiklan mukaisena. Niille henkilöille, joilla on kommunikaatioissaan vaativia erityistarpeita, mukaan lukien henkilöt, jotka käyttävät vaihtoehtoisia kommunikaatiomuotoja (ts. ei-esittävää kommunikaatiota, joka tapahtuu esimerkiksi kasvojen ilmeiden, kehon asentojen ja ääntelyn välityksellä), tulee tarjota sopivaa tukea, jonka avulla he voivat muodostaa ja välittää ohjeitaan, päätöksiään, valintojaan ja/tai mieltymyksiään sekä saada ne tunnustetuiksi ja kunnioitetuiksi.

B. 19 artikla, johdanto

18. 19 artikla vahvistaa vammaisten henkilöiden syrjimättömyyden sekä sen tunnustamisen, että heillä on yhdenvertainen oikeus elää itsenäisesti osallisena yhteisössä. Oikeus itsenäiseen elämään muiden kanssa yhdenvertaisin valinnanmahdollisuuksin ja osallisuuteen yhteisössä edellyttää, että sopimuspuolet toteuttavat tehokkaat ja asianmukaiset toimet tehdäkseen vammaisille henkilöille helpommaksi nauttia tästä oikeudesta täysimääräisesti sekä helpottaakseen heidän täysimääräistä osallisuuttaan ja osallistumistaan yhteisöön.
19. Artikla käsittää kaksi käsittekokonaisuutta, jotka mainitaan selkeästi sen otsikossa: oikeus elää itsenäisesti ja oikeus osallisuuteen yhteisössä. Oikeus elämiseen itsenäisesti viittaa yksilölliseen tasoon, kun taas oikeus osallisuuteen yhteisössä, joka tarkoittaa oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ilman mukaanpääsyn ja valinnanmahdollisuuksien epäämistä, tuo mukaan yhteiskunnallisen tason, ts. positiivisen oikeuden kehittää syrjimättömiä ympäristöjä. 19 artiklan suojaama oikeus kattaa molemmat kokonaisuudet.
20. 19 artikla viittaa nimenomaisesti kaikkiin vammaisiin henkilöihin. Vammaisten henkilöiden oikeutta elämiseen itsenäisesti ja osallisuuteen yhteisössä ei voida kieltää tai rajoittaa vetoamalla minkään tasoisen oikeudellisen kelpoisuuden täyteen tai osittaiseen rajoittamiseen taikka tarvittavan tuen ”asteeseen”.

21. Kun vammaisten henkilöiden arvioidaan tarvitsevan vaativan tason henkilökohtaisia palveluita, sopimusvaltiot katsovat usein laitoksen ainoaksi vaihtoehdoksi etenkin silloin, kun henkilökohtaisten palveluiden katsotaan olevan ”liian kalliita” tai vammaisten henkilöiden katsotaan olevan ”kyvyttömiä” asumaan muualla kuin laitoksessa. Muun muassa kehitysvammaisten ihmisten, erityisesti niiden henkilöiden, joilla on kommunikaatiossaan monimuotoisia erityistarpeita, arvioidaan usein olevan kyvyttömiä asumaan muualla kuin laitoksessa Tällainen päättely on vastoin 19 artiklaa, joka ulottaa oikeuden elämään itsenäisesti ja osallisuuteen yhteisössä kaikille vammaisille henkilöille huolimatta heidän älyllisistä kyvyistään, kyvystään itsenäiseen toimintaan tai tuen tarpeistaan.
22. Kaikilla vammaisilla henkilöillä tulisi olla vapaus olla aktiivisia ja kuulua valitsemiinsa kulttuureihin, ja lisäksi heillä on oltava muihin yhteisön jäseniin nähden yhdenvertaiset mahdollisuudet valintojen tekemiseen ja elämänsä hallintaan. Itsenäinen eläminen ei toteudu, jos edistetään ”ennalta määrättyä” yksilöllistä elämäntapaa. Nuoria vammaisia henkilöitä ei pitäisi pakottaa elämään ikääntyneille vammaisille henkilöille suunnatuissa ympäristöissä ja päinvastoin.
23. Kaikkia sukupuolia edustavat vammaiset henkilöt ovat oikeudenhaltijoita ja nauttivat yhtäläistä suojaa 19 artiklan nojalla. Naisten kehityksen, edistyksen ja voimaantumisen varmistamiseksi on käytettävä kaikki asianmukaiset keinot. Vammaiset henkilöt, jotka ovat lesboja, homoja, biseksuaalisia, transsukupuolisia, queer-identiteetin omaavia tai intersukupuolisia, nauttivat yhtäläistä suojaa 19 artiklan nojalla, ja siten heidän henkilökohtaisia ihmissuhteitaan on kunnioitettava. Itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevalla oikeudella turvataan lisäksi kaikkia niitä vammaisia henkilöitä, jotka kuuluvat mihin tahansa ikäryhmään, etniseen ryhmään, kastiin, tai kieli- ja/tai uskonnolliseen vähemmistöön taikka jotka ovat siirtolaisia, turvapaikanhakijoita tai pakolaisia.

C. 19(a) artikla

24. Mahdollisuus valita sekä päättää, miten, missä ja kenen kanssa asuu, on ydinajatus itsenäisessä elämisessä ja osallisuudessa yhteisössä. Valinnanmahdollisuus ei siksi rajoitu asuinpaikkaan, vaan koskee henkilön asumisjärjestelyiden kaikkia puolia: niin päivittäisiä aikatauluja ja rutiineja kuin henkilön elämäntapaa ja -tyyliäkin kattaen sekä yksityisen että julkisen piirin toimet päivittäin ja pitkällä aikavälillä.
25. Vammaiset henkilöt eivät usein voi käyttää valinnanmahdollisuuttaan, koska heillä ei ole vaihtoehtoja, joista valita. Näin on esimerkiksi silloin, kun perheen tuki on ainoa vaihtoehto, tukea ei ole saatavilla laitosten ulkopuolella, asunnot eivät ole esteettömiä tai yhteisö ei tarjoa tukea ja kun tukea tarjotaan ainoastaan tiettyjen asumismuotojen kuten ryhmäkotien tai laitosten yhteydessä.
26. Vammaisten henkilöiden valinnanmahdollisuus saattaa jäädä toteutumatta myös sen vuoksi, ettei erilaisia vaihtoehtoja koskeva tieto ole heidän saatavillaan ja/tai sellaisten holhoustoimilainsäädännöstä taikka muusta vastaavasta lainsäädännöstä kumpuavien oikeudellisten rajoitusten takia, jotka estävät vammaisia henkilöitä käyttämästä oikeudellista kelpoisuuttaan. Vaikka kyse ei olisikaan lain asettamista rajoituksista, muut henkilöt, kuten perheet, hoitajat tai paikalliset viranomaiset, käyttävät toisinaan valtaa ja rajoittavat yksilön valintoja toimimalla hänen puolestaan päätöksentekijänä.
27. Oikeushenkilöys ja oikeudellinen toimijuus ovat pohjana sille, että itsenäinen eläminen ja osallisuus yhteisössä voivat toteutua. 19 artikla on siten liitoksissa oikeushenkilöyteen ja oikeudelliseen kelpoisuuteen, jotka on vahvistettu yleissopimuksen 12 artiklassa ja joita selvennetään tarkemmin komitean yleiskommentissa nro 1 yhdenvertaisuudesta lain edessä (2014). 19 artikla liittyy myös yleissopimuksen 14 artiklassa asetettuun kieltoon pidättää henkilö vammaisuuden takia, jota selostetaan tarkemmin aihepiiriä koskevissa ohjeissa⁴.

⁴ Ohjeet vammaisen henkilön oikeudesta vapauteen ja turvallisuuteen (A/72/55, liite)

D. 19(b) artikla

28. Yksilölliset tukipalvelut on katsottava ennemminkin oikeudeksi kuin lääketieteellisen, sosiaalisen tai hyväntekeväisyyteen pohjautuvan hoivan muodoksi. Erilaisten yksilöllisten tukipalveluiden saatavuus on monelle vammaiselle henkilölle edellytys sille, että hän voi elää itsenäisesti yhteisössä. Vammaisilla henkilöillä on oikeus valita palvelut ja palveluntuottajat yksilöllisten tarpeidensa ja mieltymystensä mukaisesti, ja yksilöllisen tuen tulisi olla riittävän joustavaa, jotta se voisi mukautua "käyttäjän" tarpeisiin, eikä päinvastoin. Tämä asettaa sopimusvaltioille velvoitteen varmistaa sellaisten asiantuntijoiden riittävä määrä, jotka pystyvät tunnistamaan käytännön keinoja itsenäisen elämisen esteiden poistamiseksi yhteisössä yksilön vaatimusten ja mieltymysten mukaisesti.
29. Alakohdassa (b) nimetään useita yksilöllisiä palveluita, jotka lukeutuvat tukipalveluihin. Ne eivät rajoitu kotiin annettaviin palveluihin, vaan niiden on voitava ulottua työn, koulutuksen sekä poliittisen ja kulttuurisen osallistumisen alueille; vanhemmuuden vahvistamiseen ja mahdollisuuteen olla yhteydessä perheeseen ja muihin henkilöihin; poliittiseen ja kulttuurielämään osallistumiseen; yksilön vapaa-ajan kiinnostuksen kohteisiin ja aktiviteetteihin sekä matkailuun ja virkistymiseen.
30. Vaikka yksilöllisten tukipalveluiden nimet, lajit sekä tyypit voivat vaihdella kunkin sopimusvaltion kulttuuristen, taloudellisten ja maantieteellisten erityispiirteiden mukaisesti, kaikkien tukipalveluiden tulee olla suunniteltu tukemaan asumista yhteisössä sekä estämään eristämistä ja erottelua muista ihmisistä, ja niiden on tosiasiaa oltava sopivia näihin tarkoituksiin. On tärkeää, että näiden tukipalveluiden päämääränä on täysimääräisen osallisuuden toteutuminen yhteisössä. Tämän vuoksi laitospalvelut, jotka erottelevat ihmisiä ja rajaavat yksilön autonomiaa, eivät ole 19(b) artiklan mukaan sallittuja.
31. On lisäksi tärkeää pitää mielessä, että kaikki tukipalvelut tulee suunnitella ja tuottaa tavalla, joka tukee säännöksen perimmäistä tarkoitusta: täysimääräistä, yksilöllistä, itse valittua ja todellista osallisuutta ja osallistumista sekä itsenäistä elämistä.

E. 19(c) artikla

32. Tässä alakohdassa mainitut palvelut ja järjestelyt ovat vammaan liittymättömiä, koko väestölle tarkoitettuja yhteisön palveluita ja järjestelyjä. Niihin kuuluu laaja valikoima palveluita, kuten asuminen, julkiset kirjastot, sairaalat, koulut, liikenne, kaupat, torit, museot, internet, sosiaalinen media sekä vastaavat järjestelyt ja palvelut. Niiden on oltava saatavilla, yleisesti saavutettavissa, hyväksyttävissä ja mukautettavissa kaikille vammaisille henkilöille yhteisössä.
33. Yhteisön järjestelyjen, tavaroiden ja palveluiden saatavuus samoin kuin osallistavaa ja saavutettavissa olevaa työtä, koulutusta ja terveydenhuoltoa koskevien oikeuksien käyttäminen ovat välttämättömiä edellytyksiä vammaisten henkilöiden osallisuudelle ja osallistumiselle yhteisössä. Useat laitospalveluiden purkamiseen tähtäävät ohjelmat ovat osoittaneet, että laitosten sulkeminen riippumatta niiden koosta ja laitosten asukkaiden uudelleensijoittaminen yhteisöön ei itsessään riitä. Tällaisia uudistuksia on täydennettävä kokonaisvaltaisilla ohjelmilla palveluiden ja yhteisöjen kehittämiseksi, mukaan lukien tietoisuutta lisäävät ohjelmat. Rakenteelliset uudistukset, jotka on suunniteltu parantamaan yleistä saavutettavuutta yhteisössä, voivat vähentää vammaisuuteen liittyvien erityispalveluiden tarvetta.
34. Aineelliselta ulottuvuudeltaan 19 artikla kattaa turvallisen ja asianmukaisen asumisen, yksilöllisten palveluiden sekä yhteisön järjestelyjen ja palveluiden saatavuuden. Asunnon saatavuus tarkoittaa mahdollisuutta elää yhteisössä yhdenvertaisesti muiden kanssa. 19 artikla ei ole pantu täytäntöön asianmukaisesti, jos asuntoja on tarjolla vain erityisesti suunnitelluilla alueilla ja järjestettynä niin, että vammaisten henkilöiden täytyy asua samassa rakennuksessa, rakennuskokonaisuudessa tai naapurustossa. Vammaisille henkilöille tarkoitettuja esteettömiä asuntoja, asuivatpa henkilöt yksin tai perheen kanssa, tulee olla saatavilla riittävä määrä kaikilla yhteisön alueilla, jotta vammaisille henkilöille taataan oikeus ja mahdollisuus valita. Tämän

päämäärän saavuttaminen vaatii esteetöntä uutta asuinrakentamista sekä olemassa olevien asumisrakenteiden muokkaamista esteettömiksi. Lisäksi asumisen tulee olla kohtuullisen hintaista vammaisille henkilöille.

35. Tukipalveluiden tulee olla vammaisille henkilöille fyysisesti ja maantieteellisesti turvallisesti, asuivatpa he sitten kaupunkialueella tai maaseudulla. Tukipalveluiden tulee olla kohtuullisen hintaisia ottaen huomioon pienillä tuloilla elävät henkilöt. Lisäksi palveluiden tulee olla hyväksyttävissä, mikä tarkoittaa, että niiden tulee vastata yleistä laatutasoa ja ottaa huomioon sukupuoli, ikä ja kulttuuri.
36. Sellaiset yksilölliset tukipalvelut, jotka eivät salli henkilökohtaisten valintojen tekemistä ja omien asioiden hallintaa, eivät turvaa itsenäistä elämistä osallisena yhteisössä. Vammaisille henkilöille tarjotaan usein kustannustehokkuuden vuoksi tukipalveluita asumis- ja tukipalveluiden yhdistelmänä (joka toteutetaan ”pakettiratkaisuna”). Kustannustehokkuuteen liittyvät näkökohdat eivät kuitenkaan saa tehdä tyhjäksi kysymyksessä olevan ihmisoikeuden ydintä ottaen samalla huomioon, että kustannustehokkuuden lähtökohta itsessään voidaan kiistää taloustieteen näkökulmasta. Vammaisten henkilöiden ei pitäisi joutua säännönmukaisesti jakamaan henkilökohtaista apua ja avustajia; näin pitäisi toimia ainoastaan henkilöiden nimenomaisen ja vapaasti annetun suostumuksen perusteella. Mahdollisuus valita on yksi kolmesta avaintekijästä itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevassa oikeudessa.
37. Oikeus yhdenvertaisiin tukipalveluihin on rinnastettavissa velvollisuuteen varmistaa, että vammaiset henkilöt voivat osallistua ja olla mukana yhteisön tiloihin ja järjestelyihin liittyvissä prosesseissa sen varmistamiseksi, että yhteisön tilat ja järjestelyt vastaavat erityisiä tarpeita, ovat sukupuoli- sekä ikäsensitiivisiä ja mahdollistavat vammaisten henkilöiden spontaanin osallistumisen yhteisössä. Lapsille itsenäistä elämistä ja osallisuutta koskevan oikeuden ydin on oikeus kasvaa perheessä.

F. Ydinkohdat

38. Komitea pitää tärkeänä tunnistaa 19 artiklan ydinkohdat sen varmistamiseksi, että jokainen sopimusvaltio toteuttaa ja vie loppuun sellaisen yhdenmukaisesti tuen minimitason kehittämisen, jolla mahdollistetaan itsenäinen eläminen ja osallisuus yhteisössä. Sopimusvaltioiden pitäisi varmistaa, että 19 artiklan ydinkohtia kunnioitetaan aina, eritoten finanssi- tai talouskriisin aikana. Artiklan ydinkohtia ovat:
 - a) Turvata vamman laadusta riippumatta kaikkien vammaisten henkilöiden oikeudellinen kelpoisuus komitean yleiskommentin nro 1 mukaisesti sen päättämisessä, missä, kenen kanssa ja miten elää;
 - b) Varmistaa syrjimättömyys asuntojen saatavuudessa tuloihin ja esteettömyyteen liittyvät tekijät mukaan lukien, ja sellaisten pakottavien rakentamista koskevien säännösten hyväksyminen, jotka sallivat uusien ja remontoitujen asuntojen rakentamisen esteettömiksi;
 - c) Kehittää konkreettinen toimintasuunnitelma vammaisten henkilöiden itsenäisestä elämisestä ja osallisuudesta yhteisössä, mukaan lukien toimenpiteisiin ryhtyminen sen suhteen, että itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä on yhä helpommin saatavilla virallista tukea siten, että epävirallinen, esimerkiksi perheiden tarjoama tuki ei ole ainoa vaihtoehto;
 - d) Kehittää ja toimeenpanna yleisten peruspalveluiden saavutettavuutta koskevia lakeja, suunnitelmia ja toimintaohjeita sekä valvoa ja rangaista näiden noudattamatta jättämistä, jotta saavutetaan yhteiskunnallinen yhdenvertaisuus, johon sisältyy myös vammaisten henkilöiden osallistuminen sosiaalisessa mediassa, sekä varmistetaan riittävä pätevyys tieto- ja viestintätekniikan aloilla siten, että tekniikoita kehitetään myös kaikille sopivan suunnittelun periaatteen mukaisesti sekä suojellaan;
 - e) Kehittää konkreettinen toimintasuunnitelma ja ryhtyä toimenpiteisiin perusmuotoisten, yksilöllisten, ei-jaettujen ja oikeusperusteisten vamman johdosta

- annettavien tukipalveluiden ja muiden palvelumuotojen kehittämiseksi sekä täytäntöönpanemiseksi;
- f) Varmistaa, ettei 19 artiklan sisällön saavuttamisen suhteen tehdä heikennyksiä aiempaan verrattuna, elleivät jotkin heikennyksiin johtavat toimet ole oikeutettuja ja kansainvälisen oikeuden mukaisia;
 - g) Kerätä johdonmukaisesti määrällistä ja laadullista tietoa vammaisista henkilöistä, mukaan lukien edelleen laitoksissa elävät henkilöt;
 - h) Käyttää kaikkea saatavilla olevaa rahoitusta, mukaan lukien alueellinen ja kehitysyhteistyön rahoitus, osallistavien ja saavutettavien itsenäiseen elämiseen liittyvien palveluiden kehittämiseen.

III. Sopimusvaltioiden veloitteet

39. Sopimusvaltioiden veloitteiden on heijastettava ihmisoikeuksia joko absoluuttisina ja välittömästi sovellettavina (kansalais- ja poliittiset oikeudet) tai asteittain sovellettavina normeina (taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet). 19(a) artikla, eli henkilön oikeus valita asuinpaikkansa sekä se, missä ja kenen kanssa hän haluaa asua, on välittömästi sovellettava normi, sillä se kuuluu kansalais- ja poliittisiin oikeuksiin. 19(b) artikla, eli se, että henkilöiden saatavissa on valikoima yksilölliseen arviointiin perustuvia tukipalveluja, kuuluu taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin. 19(c) artikla, eli koko väestölle tarkoitettujen yhteisön palveluiden saatavuus, kuuluu puolestaan taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin, sillä useat peruspalvelut, kuten tiedon saavutettavuus, viestintäteknologiat, internetsivut, sosiaalinen media, elokuvateatterit, puistot, teatterit ja urheiluun tarkoitettut tilat palvelevat sekä sosiaalisia että sivistyksellisiä tarkoituksia. Asteittaisesta toteuttamisesta seuraa välitön velvollisuus suunnitella ja toimeenpanna konkreettisia strategioita, ja lisäksi tarvitaan toimintasuunnitelmia ja resursseja tukipalvelujen kehittämiseen sekä olemassa olevien ja uusien peruspalveluiden tekemiseen sellaisiksi, että ne tukevat vammaisten henkilöiden osallisuutta.
40. Kunnioittamisvelvollisuus ei sisällä ainoastaan negatiivista ulottuvuutta; sen positiivinen ulottuvuus edellyttää, että sopimusvaltiot käyttävät kaikki tarvittavat keinot varmistaa, etteivät valtio tai yksityiset toimijat loukkaa 19 artiklassa vahvistettuja oikeuksia.
41. Jotta taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien asteittainen toteutuminen saavutetaan, sopimusvaltioiden olisi ryhdyttävä toimenpiteisiin täysimääräisesti käytettävissä olevien voimavarojensa mukaan.⁵ Näihin toimenpiteisiin on ryhdyttävä välittömästi tai kohtuullisen lyhyessä ajassa. Mainittujen toimenpiteiden tulee olla tarkoituksellisia, kohdistettuja ja niissä tulee hyödyntää kaikkia sopivia keinoja.⁶ Itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevan oikeuden systemaattinen toteuttaminen edellyttää rakenteellisia muutoksia. Tämä pätee erityisesti laitosten purkamiseen kaikissa muodoissaan.
42. Sopimusvaltioilla on välitön velvollisuus ryhtyä strategiseen suunnitteluun asianmukaisella aikataululla ja resursseilla sekä läheisessä ja kunnioittavassa yhteistyössä vammaisia henkilöitä edustavien järjestöjen kanssa laitosten korvaamiseksi itsenäisen elämisen tukipalveluilla. Sopimusvaltioilla on harkintavaltaa täytäntöönpano-ohjelman osalta, muttei sen, korvataanko laitokset. Sopimusvaltioiden tulisi kehittää siirtymäsuunnitelmia suorassa neuvotteluyhteydessä vammaisten henkilöiden kanssa heitä edustavien järjestöjen välityksellä, jotta vammaisten henkilöiden täysimääräinen osallisuus yhteisössä varmistetaan.
43. Jos sopimusvaltio aikoo esimerkiksi talous- tai rahoituskriisin seurauksena toteuttaa toimenpiteitä, jotka tarkoittavat palaamista huonompaan tilanteeseen 19 artiklan kannalta, sopimusvaltiolla on velvollisuus osoittaa, että tällaiset toimenpiteet ovat väliaikaisia, välttämättömiä sekä syrjimättömiä ja että sopimusvaltio kunnioittaa 19 artiklan keskeisiä veloitteita.

⁵ Ks. Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 2(1) artikla sekä YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen 4(2) artikla.

⁶ Ks. Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitean yleiskommentti nro. 3 kohta 2.

44. Velvollisuus asteittaiseen täytäntöönpanoon sisältää oletettaman, että sellaiset toimenpiteet, jotka johtavat huonompaan tilanteeseen taloudellisten, sivistyksellisten ja sosiaalisten oikeuksien nauttimisen suhteen, ovat sopimuksen vastaisia. Tällaiset toimenpiteet vievät vammaisilta henkilöiltä mahdollisuuden nauttia täysimääräisesti itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevasta oikeudesta. Tästä johtuen huonompaan tilanteeseen johtavat toimenpiteet muodostavat 19 artiklan loukkauksen.
45. Sopimusvaltioiden on kiellettyä ryhtyä toimenpiteisiin, jotka johtavat nykyistä huonompaan tilanteeseen suhteessa niihin itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevan oikeuden vähimmäisvaatimuksiin ja keskeisiin velvoitteisiin, jotka on listattu tässä yleiskommentissa.
46. Sopimusvaltioilla on välitön velvollisuus poistaa vammaisiin henkilöihin tai vammaisista henkilöistä koostuviin ryhmiin kohdistuva syrjintä ja turvata näiden yhtäläinen oikeus itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä. Tämä edellyttää, että sopimusvaltiot kumoavat tai uudistavat toimintalinjoja, lakeja ja käytäntöjä, jotka estävät vammaisia henkilöitä esimerkiksi valitsemasta asuinpaikkaansa, hankkimasta kohtuullisen hintaisia ja esteettömiä asuntoja, vuokraamasta majoitusta tai pääsemästä yleisiin palveluihin ja tiloihin heidän itsenäisyytensä edellyttämällä tavalla. Asteittainen toteuttaminen ei koske velvollisuutta varmistaa kohtuullisten mukautusten tekeminen (5(3) artikla).

A. Kunnioittamisvelvollisuus

47. Kunnioittamisvelvollisuus edellyttää, että sopimusvaltiot pidättäytyvät puuttumasta suoraan tai välillisesti taikka rajoittamasta millään tavalla yksilön käyttämää oikeutta itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä. Sopimusvaltioiden ei tulisi rajoittaa tai kieltää keneltäkään mahdollisuutta elää itsenäisesti osallisena yhteisössä. Tämä koskee myös niitä lakeja, joilla suoraan tai välillisesti rajoitetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia valita asuinpaikkansa tai se, missä, miten ja kenen kanssa he haluavat asua taikka joilla rajoitetaan vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumista. Sopimusvaltioiden tulisi uudistaa lakeja, jotka estävät 19 artiklassa vahvistettujen oikeuksien käyttämistä.
48. Kunnioittamisvelvollisuus edellyttää lisäksi, että sopimusvaltiot kumoavat ja pidättäytyvät säätämästä lakeja, politiikoita ja rakenteita, jotka ylläpitävät ja luovat esteitä tukipalveluiden sekä yleisten palveluiden ja tilojen saatavuudelle. Kunnioittamisvelvollisuudesta seuraa myös velvoite vapauttaa sellaiset henkilöt, jotka ovat tahdonvastaisesti mielenterveyspalveluissa tai muiden vammaan perustuvien vapauden rajoittamisen muotojen piirissä. Lisäksi kunnioittamisvelvollisuuteen sisältyy kaikenlaisen holhoamisen kieltö ja velvoite korvata toisen henkilön puolesta päättämiseen perustuvat järjestelmät tuetun päätöksenteon vaihtoehtoilla.
49. Vammaisten henkilöiden oikeuksien kunnioittaminen 19 artiklan mukaisesti tarkoittaa, että sopimusvaltioiden on vaiheittain lopetettava laitoshoido. Sopimusvaltiot eivät saa rakentaa uusia laitoksia, eikä vanhoja laitoksia tule remontoida sen enempää kuin on välttämättä tarpeen asukkaiden fyysisen turvallisuuden takaamiseksi. Laitoksia ei tulisi laajentaa, uusia asukkaita ei tulisi ottaa laitoksiin edellisten lähdeyttä ja sellaisia ”satelliittiasumiskaisuja”, jotka ovat laitosten jatke, ts. asumiskaisut, jotka muistuttavat olosuhteiltaan yksilöllistä elämistä (huoneistot tai yksittäiset asunnot) mutta jotka toimivat laitosten yhteydessä, ei tule perustaa.

B. Turvaamisvelvollisuus

50. Turvaamisvelvollisuus edellyttää, että sopimusvaltiot ryhtyvät toimenpiteisiin estääkseen perheenjäseniä ja kolmansia osapuolia puuttumasta suoraan tai välillisesti oikeuteen elää itsenäisesti yhteisössä. Turvaamisvelvollisuus edellyttää, että sopimusvaltiot esittävät sekä toimeenpanevat lakeja ja politiikoita, jotka kieltävät perheenjäseniltä ja kolmansilta osapuolilta, palveluntarjoajilta, maanomistajilta tai general palveluiden tarjoajilta sellaisen menettelyn, joka heikentää täysimääräistä oikeutta itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä.

51. Sopimusvaltioiden tulisi varmistaa, ettei julkisia tai yksityisiä varoja käytetä minkäänlaisten laitosten ylläpitoon, remontoimiseen, perustamiseen, rakentamiseen tai luomiseen. Tämän lisäksi sopimusvaltioiden on varmistettava, ettei yksityisiä laitoksia perusteta ”yhteisöllisen asumisen” nimissä.
52. Tuen tulisi aina perustua yksilöllisiin tarpeisiin, ei palveluntarjoajien intresseihin. Sopimusvaltioiden tulisi luoda mekanismeja palveluntarjoajien valvomiseksi, hyväksyä toimenpiteitä, jotka suojelevat vammaisia henkilöitä joutumasta piilotetuiksi koteihin tai eristetyiksi laitokseen sekä lapsia tulemasta hylätyiksi tai joutumasta laitokseen vammaisuuden takia sekä luoda tarkoituksenmukaisia mekanismeja sellaisten tilanteiden tunnistamiseksi, joissa kolmannet osapuolet ovat väkivaltaisia vammaisia henkilöitä kohtaan. Sopimusvaltioiden tulisi myös kieltää asumisyksikköjen esimiehiä ja/tai johtajia ryhtymästä asukkaiden edunvalvojiksi tai holhoojiksi.
53. Turvaamisvelvollisuus kieltää myös syrjivät käytännöt, kuten yksilöiden tai ryhmien sulkemisen tiettyjen palveluiden ulkopuolelle. Sopimusvaltioiden tulisi kieltää ja estää kolmansia osapuolia asettamasta käytännöllisiä tai prosessuaalisia esteitä itsenäiselle elämiselle osallisena yhteisössä esimerkiksi varmistamalla, että tarjotut palvelut ovat linjassa itsenäisen yhteisössä elämisen kanssa ja että vammaisilta henkilöiltä ei evätä mahdollisuutta vuokrata asuntoa tai että he eivät ole epäedullisessa asemassa asuntomarkkinoilla. Koko väestön saatavilla olevien yleisten palveluiden, kuten kirjastojen, uima-altaiden, julkisten puistojen/tilojen, kauppojen, postitoimistojen ja elokuvateattereiden tulee olla saavutettavia ja vammaisten henkilöiden tarpeisiin vastaavia siten kuin komitean yleiskommentissa nro. 2 (2014) on esteettömyyden ja saavutettavuuden osalta vahvistettu.

C. Toteuttamisvelvollisuus

54. Toteuttamisvelvollisuus edellyttää, että sopimusvaltiot edistävät, helpottavat ja järjestävät asianmukaisia lainsäädännöllisiä, hallinnollisia, budjettiin liittyviä, oikeudellisia, ohjelmallisia, edistäviä ja muita toimenpiteitä varmistamaan, että yleissopimuksessa vahvistettu oikeus itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä toteutuu täysimääräisesti. Toteuttamisvelvollisuus edellyttää lisäksi, että sopimusvaltiot ryhtyvät toimenpiteisiin poistaakseen käytännön esteet sille, että oikeus itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä toteutuu täysimääräisesti, mukaan lukien asunnot, jotka eivät ole esteettömiä; vammaisten henkilöiden rajoitetun pääsyn tukipalveluihin; yhteisön tilat, tavarat ja palvelut, jotka eivät ole esteettömiä; sekä vammaisiin henkilöihin kohdistuvat ennakkoluulot.
55. Sopimusvaltioiden tulisi voimaannuttaa perheenjäseniä tukemaan vammaisia perheenjäseniä itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevan oikeuden toteuttamisessa.
56. Toimeenpannessaan lainsäädäntöä, toimintalinjoja ja ohjelmia sopimusvaltioiden tulee konsultoida tiiviisti sekä osallistaa aktiivisesti vammaisten henkilöiden laajaa kirjoa heitä edustavien järjestöjen kautta kaikissa asioissa, jotka liittyvät itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä, erityisesti kun kyse on tukipalvelujen kehittämisestä ja voimavarojen sijoittamisesta tukipalveluihin yhteisössä.
57. Sopimusvaltioiden tulee hyväksyä strategia ja konkreettinen toimintasuunnitelma laitosten purkamiseksi. Siihen tulisi sisältyä velvoite toimeenpanna rakenteellisia uudistuksia, lisätä esteettömyyttä yhteisöissä vammaisia henkilöitä varten ja lisätä kaikkien yhteiskunnan jäsenten keskuudessa tietoisuutta vammaisten henkilöiden osallisuudesta yhteisössä.
58. Laitosten purkaminen edellyttää systemaattista muutosta, joka pitää sisällään laitosten sulkemisen sekä laitosmaista toimintatapaa edistävien säännösten poistamisen osana kokonaisvaltaista strategiaa, jolla kehitetään samalla tukipalveluja laajalla skaalalla, mukaan lukien yksilölliset, budjetoidut sekä aikataulutetut siirtymäohjelmat ja osallistavat tukipalvelut. Tämä edellyttää koordinoitua, poikkihallinnollista lähestymistapaa, jolla turvataan uudistukset, rahoitus ja tarvittavat asennemuutokset kaikilla hallinnon tasoilla ja aloilla, mukaan lukien paikalliset viranomaiset.

59. Ohjelmien ja oikeuksien, jotka tukevat itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä, tulee kattaa vammaan liittyvät kustannukset. Laitosten purkamiseksi on lisäksi olennaisen tärkeää varmistaa, että esteettömiä ja kohtuullisen hintaisia asuntoja, mukaan lukien perheille tarkoitettuja asuntoja, on saatavilla riittävä määrä. Tärkeää on myös se, ettei asuntojen saatavuudesta tehdä ehdollista sellaisilla vaatimuksilla, jotka heikentävät vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumista ja itsenäisyyttä. Rakennukset ja koko väestölle avoimet tilat sekä kaikki liikenteen muodot on suunniteltava tavalla, joka mukautuu vammaisten henkilöiden tarpeisiin. Sopimusvaltioiden tulee ottaa tietoisia ja välittömiä askeleita rahoituksen suuntaamiseksi niin, että vammaisten henkilöiden oikeus itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä toteutuu.
60. Vammaisuuteen liittyvien tukipalvelujen tulee olla saatavilla, saavutettavissa, kohtuullisen hintaisia, hyväksyttävissä ja mukautuvia kaikille vammaisille henkilöille, ja niiden tulee ottaa huomioon erilaiset elinolosuhteiset, kuten yksilön tai perheen tulot, sekä yksilölliset olosuhteet kuten sukupuoli, ikä, kansallisuus tai etninen alkuperä ja kielellinen, uskonnollinen, seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteettiin. Vammaisuuden ihmisoikeusmalli ei salli vammaisten henkilöiden jättämistä ulkopuolelle mistään syystä mukaan lukien tarvittavien tukipalveluiden laatu ja määrä. Tukipalveluja, kuten henkilökohtaista apua, ei tulisi jakaa muiden kanssa, ellei tämä perustu päätökseen, jonka taustalla on vapaa ja informoitu suostumus.
61. Sopimusvaltiot sisällyttävät seuraavat tekijät avun saamisen edellytyksiin: arvioinnin olisi perustuttava ihmisoikeusnäkökulmiin suhteessa vammaisuuteen; keskittyminen niihin henkilön tarpeisiin, jotka johtuvat vamman sijaan esteistä yhteiskunnassa; ihmisen tahdon ja mieltymysten huomioiminen ja noudattaminen; sen varmistaminen, että vammaiset henkilöt ovat täysimääräisesti mukana päätöksentekoprosesseissa.
62. Tulonsiirrot kuten vammaistuet edustavat yhtä tapaa, jolla sopimusvaltiot tukevat vammaisia henkilöitä yleissopimuksen 19 ja 28 artiklojen mukaisesti. Tällaiset tulonsiirrot ottavat usein huomioon vammaisuuteen liittyvät kulut ja helpottavat vammaisten henkilöiden täysimääräistä osallisuutta yhteisössä. Lisäksi tulonsiirrot auttavat puuttumaan köyhyyteen ja äärimmäiseen köyhyyteen liittyviin tilanteisiin, joita vammaiset henkilöt saattavat kohdata. Sopimusvaltiot eivät saa lisätä vammaisten henkilöiden kohtaamia vaikeuksia pienentämällä heidän tulojaan talous- tai rahoituskriisin aikana taikka tiukan julkisen taloudenpidon keinojen seurauksena, jotka eivät ole linjassa edellä 38. kohdassa esitettyjen ihmisoikeusstandardien kanssa.
63. Vammaisten henkilöiden tukea tulisi arvioida käyttäen yksilöllistä lähestymistapaa, ja tuen tulisi olla räätälöity tiettyihin toimintoihin ja tosiasiallisiin vammaisten henkilöiden kohtaamiin osallisuuden esteisiin yhteisössä. Arvioinnin tulisi tunnustaa, että vammaisten henkilöiden tulee voida osallistua toimintoihin, jotka vaihtelevat ajan kuluessa. Sopimusvaltioiden tulisi varmistaa, että tuen yksilöllistämiseksi, mukaan lukien tulonsiirrot/henkilökohtaiset budjetit, otetaan huomioon ja tartutaan haasteisiin, joita vammaiset henkilöt kohtaavat eläessään maaseudulla ja/tai kaupunkiympäristöissä.
64. Sopimusvaltioiden olisi toimitettava ja levitettävä oikea-aikaista, ajantasaista ja tarkkaa tietoa, joka on välttämätöntä tietoisien päätöksenteon kannalta itsenäisen asumisen ja tukipalvelujen valinnassa yhteisössä. Tiedon tulisi olla saatavilla esteettömässä muodossa, mukaan lukien pistekirjoituksella, viittomakielellä, taktiililla viittomakielellä, selkokielellä tai muuten helposti ymmärrettävässä muodossa sekä vaihtoehtoisten ja täydentävien kommunikaatiomenetelmien välityksellä.
65. Sopimusvaltioiden olisi varmistettava, että vammaisuuteen liittyvien palveluiden parissa nyt tai vastaisuudessa työskentelevillä henkilöillä, mukaan lukien palveluhenkilökunta, päättäjillä ja vammaispalveluja valvovilla virkamiehillä on riittävä koulutus itsenäisestä elämisestä ja osallisuudesta yhteisössä niin teoriassa kuin käytännössäkin. Sopimusvaltioiden olisi linjassa 19 artiklan kanssa laadittava kriteerit toimijoille, jotka hakevat lupaa järjestää vammaisille henkilöille sosiaalista tukea elämiseen yhteisössä, ja arvioitava, miten nämä toimijat suoriutuvat tehtävistään. Sopimusvaltioiden olisi myös varmistettava, etteivät yleissopimuksen 32 artiklan mukainen kansainvälinen yhteistyö ja siihen liittyvät investoinnit ja projektit osaltaan vaikuta itsenäisen elämisen ja osallisuuden esteiden säilymiseen, vaan pikemminkin hävittävät näitä esteitä ja tukevat itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevan oikeuden täytäntöönpanoa.

Yleissopimuksen 11 artiklan täytäntöönpanon kannalta on tärkeää, ettei esteitä rakenneta katastrofitilanteiden jälkeen uudelleen.

66. Sopimusvaltioiden on varmistettava oikeussuojan saavutettavuus ja tarjottava oikeusapua sekä asianmukaista oikeudellista neuvontaa, muutoksenhakukeinoja ja tukea, mukaan lukien menettelyllisiä ja muita kohtuullisia mukautuksia, jotta vammaiset henkilöt voivat hakea oikeuttaan elää itsenäisesti ja olla osallisia yhteisössä pantavaksi täytäntöön.
67. Sopimusvaltioiden olisi tarjottava sopivia tukipalveluja omaistaan hoitaville henkilöille, jotta he voivat tukea lastaan tai sukulaistaan itsenäisessä elämisessä ja osallisuudessa yhteisössä. Tämän tuen olisi pidettävä sisällään lyhytaikaisen huolenpidon palveluita, lastenhoitopalveluita ja muita vanhemmuutta tukevia palveluita. Taloudellinen tuki on niin ikään elintärkeää omaishoitajille, jotka elävät usein äärimmäisessä köyhyydessä vailla mahdollisuutta päästä työmarkkinoille. Sopimusvaltioiden olisi lisäksi tarjottava perheille sosiaalista tukea ja edistettävä neuvontapalvelujen, tukiverkostojen ja muiden riittävien tukivaihtoehtojen kehittämistä.
68. Sopimusvaltioiden tulee toteuttaa säännöllisesti kyselyjä ja muita analyysin muotoja tuottaakseen tietoa fyysisistä sekä kommunikaatioon, ympäristöön, infrastruktuuriin ja asenteisiin liittyvistä esteistä, joita vammaiset henkilöt kohtaavat, sekä niistä vaatimuksista, joita itsenäisen elämisen ja osallisuuden täytäntöönpano vaatii.

IV. Suhde yleissopimuksen muihin artikloihin

69. Oikeus elämiseen itsenäisesti ja osallisuuteen yhteisössä liittyy muihin yleissopimuksen turvaamiin ihmisoikeuksiin. Se on samaan aikaan enemmän kuin näiden oikeuksien summa, sillä se vahvistaa, että kaikkien oikeuksien ja niiden käyttämisen tulisi toteutua siinä yhteisössä, jossa henkilö valitsee elää ja jossa henkilön persoonallisuuden vapaa ja täysimääräinen kehitys voi ainoastaan toteutua.
70. Vammaisten henkilöiden kuuleminen ja aktiivinen osallistuminen heitä edustavien järjestöjen kautta (4 artiklan 3 kohta) on ratkaisevaa kaikkien suunnitelmien ja strategioiden hyväksymisen sekä seurannan ja valvonnan kannalta, kun toimeenpannaan oikeutta elämiseen itsenäisesti ja osallisuuteen yhteisössä. Kaikilla tasoilla toimivien päättäjien tulee aktiivisesti osallistua ja konsultoida vammaisten henkilöiden koko kirjoa mukaan lukien vammaisia naisia, ikääntyneitä vammaisia henkilöitä ja vammaisia lapsia edustavat järjestöt sekä psykososiaalisesti vammaisia ja kehitysvammaisia henkilöitä edustavat järjestöt.
71. Syrjinnän kieltäminen (5 artikla) itsenäisen elämisen ja osallisuuden kannalta on tärkeä tukipalveluihin pääsemisessä ja niiden saamisessa. Sopimusvaltioiden olisi määriteltävä myöntämiskriteerit ja menettelyt tukipalveluihin pääsemiseksi syrjimättömällä tavalla, objektiivisesti ja keskittyen ihmisoikeuksia korostavaa lähestymistapaa noudattaen henkilön tarpeisiin ennemminkin kuin vammaan. Sellaisten erityispalveluiden toteuttamista, jotka on tarkoitettu vammaisille henkilöille tietyissä olosuhteissa heidän tarpeidensa mukaisesti, kuten vammaisille lapsille, opiskelijoille, työntekijöille ja ikääntyneille vammaisille henkilöille tarkoitetut palvelut, ei tule katsoa syrjiväksi yleissopimuksen loukkaukseksi, vaan oikeudenmukaiseksi ja lailliseksi positiiviseksi erityiskohteluksi. Vammaisilla henkilöillä, jotka kohtaavat syrjintää suhteessa 19 artiklaan, on oltava käytössään tehokkaita ja kohtuullisen hintaisia oikeussuojakeinoja.
72. Vammaiset naiset ja tytöt (6 artikla) ovat usein enemmän syrjäytettyjä ja eristettyjä ja kohtaavat enemmän rajoituksia suhteessa asuinpaikkaansa ja asumisjärjestelyihinsä johtuen paternalistisesta lokeroimisesta sekä patriarkaalista yhteiskunnallisista malleista, jotka syrjivät naisia yhteiskunnassa. Vammaiset naiset ja tytöt kohtaavat myös sukupuoleen perustuvaa, moninkertaista ja monialaista syrjintää, suurempaa laitokseen joutumisen uhkaa sekä väkivaltaa, mukaan lukien seksuaalinen väkivalta, hyväksikäyttö ja häirintä. Sopimusvaltioiden on tarjottava kohtuullisen hintaisia tai ilmaisia oikeussuojakeinoja sekä tukipalveluita väkivallan ja hyväksikäytön uhreille. Lähisuhdeväkivaltaa kohtaavat vammaiset naiset ovat yleisesti enemmän taloudellisesti, fyysisesti tai henkisesti riippuvaisia heihin väkivaltaa kohdistavista henkilöistä, jotka usein hoitavat heitä, minkä vuoksi vammaiset naiset ovat estyneitä lähtemään väkivaltaisesta

ihmissuhteesta, jolloin seurauksena on yhä syvempi sosiaalinen eristyminen. Näin ollen itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevan oikeuden täytäntöönpanossa on kiinnitettävä erityistä huomiota sukupuolten väliseen tasa-arvoon, sukupuoleen perustuvan syrjinnän poistamiseen ja patriarkaalisiin yhteiskunnallisiin malleihin.

73. Kulttuuriset normit ja arvot saattavat epäsuotuisasti rajoittaa vammaisten naisten ja tyttöjen valintoja ja määräysvaltaa suhteessa heidän asumisjärjestelyihinsä, rajoittaa heidän riippumattomuuttaan, velvoittaa heidät elämään tietyssä asumisjärjestelyssä, vaatia heitä tukahduttamaan omat tarpeensa ja palvelemaan sen sijaan muiden henkilöiden tarpeita sekä ottamaan tietyn roolin perheessä. Sopimusvaltioiden olisi ryhdyttävä toimenpiteisiin poistaakseen syrjinnän ja esteet, joita naiset kohtaavat yhteiskunnallisiin palveluihin ja tukeen pääsemisessä, sekä varmistaakseen, että miesten ja naisten välinen tasa-arvo otetaan asianmukaisesti huomioon kaikenlaisissa politiikoissa, ohjelmissa ja strategioissa, jotka koskevat pääsyä yhteiskunnan palveluihin ja tukeen.
74. Sopimusvaltioiden olisi myös varmistettava, että kaikki asianmukaiset toimet, joilla varmistetaan naisille ja tytöille täysimääräinen kehittyminen, voimaantuminen ja eteneminen (6 artiklan 2 kohta), puuttuvat sukupuoleen perustuvaan epätasa-arvoon tuen ja sosiaalisen suojelun saamisessa. Sopimusvaltioiden olisi toteutettava asianmukaisia, työn ja muun elämän tasapainoa edistäviä toimenpiteitä (voimavarat, aika, palvelut), jotka tukevat vammaisia naisia pääsemään ja palaamaan avoimille työmarkkinoille ja jotka varmistavat naisten ja miesten yhtäläiset oikeudet ja velvoitellisuudet vanhemmuuteen liittyvien vastuiden toteuttamisessa. Sopimusvaltioiden velvollisuutena on myös varmistaa, että sukupuoleen perustuvan väkivallan uhreille tarkoitetut suojapaikat ovat täysimääräisesti vammaisten naisten ja tyttöjen saavutettavissa.
75. Riittävät ja iänmukaiset palvelut tytöille ja pojille ovat olennaisen tärkeitä, jotta he voivat nauttia ihmisoikeuksistaan yhdenvertaisesti (7 artikla). Vammaisten lasten kehittyvien kykyjen kunnioittaminen ja lasten tukeminen näkemyksien ilmaisemisessa heihin vaikuttavissa asioissa on ratkaisevan tärkeää. Lisäksi on tärkeää tarjota perheille tukea, tietoa ja ohjausta (23 artikla), jotta vammaisten lasten joutuminen laitoksiin estetään, ja toteuttaa adoptiossa inklusiivisia toimintatapoja yhtäläisten mahdollisuuksien takaamiseksi vammaisille lapsille.
76. Mitä tulee sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja ihmissuhteisiin vertaisten kanssa, teini-ikäiset saattavat mieluummin käyttää henkilökohtaista apua tai ammattimaisia viittomakielen tulkkeja kuin sukulaisten tarjoamaa epävirallista tukea. Sopimusvaltioiden olisi toteutettava uudenlaisia tuen ja esteettömien palveluiden muotoja vammaisille lapsille ja nuorille joko henkilökohtaisesti tai heitä edustavien järjestöjen välityksellä. Vammaiset lapset saattavat tarvita tukea urheilemiseen tai muihin aktiviteetteihin yhteisössä yhdessä muiden ikäistensä lasten kanssa. Vammaisten nuorten tulisi voida viettää aikaa ja osallistua vapaa-ajan toimintoihin yhdessä vertaistensa kanssa. Sopimusvaltioiden tulee tarjota apuvälineitä ja teknologioita, jotka voivat helpottaa vammaisten nuorten osallisuutta heidän vertaistensa muodostamissa verkostoissa. Lisäksi palvelut, jotka helpottavat nuorten siirtymistä aikuisuuteen, mukaan lukien tuki muuttamiseen pois lapsuudenkodista sekä tuki työllistymiseen ja jatkokoulutukseen, ovat ehdottoman tärkeitä itsenäisen elämisen tukemisessa.
77. Tietoisuuden lisääminen (8 artikla) on välttämätöntä avointen, mahdollistavien ja osallistavien yhteisöjen luomiseksi, sillä 19 artiklassa on viime kädessä kyse yhteisöjen muuttamisesta. Stereotypiat, ableismi ja väärinkäsitykset, jotka estävät vammaisia henkilöitä elämästä itsenäisesti, tulee poistaa, ja myönteistä mielikuvaa vammaisista henkilöistä sekä heidän osallistumisestaan yhteiskuntaan on edistettävä. Tietoisuuden lisäämistä olisi tarjottava viranomaisille, virkamiehille, ammattihenkilöille, medialle, suurelle yleisölle sekä vammaisille henkilöille ja heidän perheilleen. Kaikki tietoisuutta lisäävät toimenpiteet tulisi toteuttaa tiiviissä yhteistyössä vammaisten henkilöiden kanssa heitä edustavien järjestöjen kautta).
78. 19 artiklassa turvatut oikeudet ovat sidoksissa sopimusvaltioiden velvoitteisiin, jotka liittyvät esteettömyyteen ja saavutettavuuteen (9 artikla), koska koko rakennetun ympäristön, liikenteen, tiedon ja viestinnän sekä niihin liittyvien koko väestölle tarkoitettujen tilojen ja palveluiden saavutettavuus on edellytys itsenäiselle elämiselle ja osallisuudelle yhteisössä. 9 artikla edellyttää esteiden tunnistamista ja poistamista yleisölle avoimissa tiloissa esimerkiksi rakentamista ja

kaupunkisuunnittelua koskevien määräysten uudistamisella, kaikille sopivan suunnittelun periaatteen omaksumisella eri sektoreilla ja asuntojen esteettömyysstandardien luomisella.

79. Sopimusvaltioiden on etukäteen otettava huomioon velvollisuus tarjota vammaisille henkilöille tukipalveluita kaikissa vaaratilanteiden hallintaan liittyvissä toimenpiteissä (11 artikla) ja varmistaa, ettei heitä jätetä huomiotta tai unohdeta. Lisäksi on tärkeää, ettei esteitä rakenneta uudelleen aseellisten selkkausten, humanitääristen hätätilojen tai luonnonkatastrofien jälkeen. Jälleenrakennusprosessien on turvattava vammaisille henkilöille täysimääräinen pääsy itsenäiseen elämiseen yhteisössä.
80. Yhdenvertaisuus lain edessä (12 artikla) turvaa kaikkien vammaisten henkilöiden oikeuden käyttää oikeudellista kelpoisuuttaan ja siten yhtäläisen oikeuden tehdä valintoja ja käyttää määräysvaltaa sen suhteen, missä, kenen kanssa ja miten he haluavat asua sekä oikeuden saada tukea heidän tahtonsa ja mieltymystensä mukaisesti. Jotta siirtymä tuettuun päätöksentekoon toteutuu täysimääräisesti, ja 12 artiklan turvaamat oikeudet pannaan täytäntöön, on välttämätöntä, että vammaiset henkilöt saavat mahdollisuuden muodostaa ja ilmaista toiveitaan ja mieltymyksiään voidakseen käyttää oikeudellista kelpoisuuttaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Jotta tähän päämäärään päästään, heidän tulee olla osa yhteisöä. Lisäksi oikeudellisen kelpoisuuden käyttämisen tukea tulisi tarjota käyttäen yhteisöperustaista lähestymistapaa, joka kunnioittaa jokaisen vammaisen henkilön toiveita ja mieltymyksiä.
81. 13 artiklassa vahvistettu oikeussuojan saavutettavuus on olennainen, jotta oikeudesta itsenäiseen elämiseen yhteisössä voidaan nauttia täysimääräisesti. Sopimusvaltioiden on varmistettava, että kaikilla vammaisilla henkilöillä on oikeudellinen kelpoisuus ja asema oikeudenkäynneissä. Sopimusvaltioiden on lisäksi varmistettava, että kaikista itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevista päätöksistä voidaan valittaa. Tuki elämiseen itsenäisesti ja osallisuuteen yhteisössä on täytäntöönpanokelpoinen oikeutena. Oikeusapua, tukea sekä menettelyllisiä ja ikään perustuvia mukautuksia koskevat perusoikeudet ovat ehdottoman tärkeitä yhdenvertaisen ja tehokkaan oikeussuojan saatavuuden varmistamiseksi.
82. Tahdonvastaista laitokseen sijoittamista vammaisuuden tai oletettuun ”vaarallisuuteen” liittyvien seikkojen perusteella taikka perustuen muihin tekijöihin, joita tarkastellaan komitean suuntaviivoissa 14 artiklasta, aiheuttaa tai lisää usein vammaan perustuvien tukipalveluiden puuttuminen. Siten 19 artiklan täytäntöönpano estää viime kädessä 14 artiklan loukkauksia.
83. On erittäin tärkeää varmistaa, etteivät tukipalvelut jätä tilaa vammaisiin henkilöihin mahdollisesti kohdistuville hyväksikäytölle tai riistolle taikka minkäänlaiselle heihin kohdistuvalle väkivallalle (16 artikla). Vammaisuuden, sukupuolen ja iän huomioivan valvonnan, oikeussuojakeinojen ja avun tulee olla kaikkien vammaisten henkilöiden saatavilla, jotka käyttävät 19 artiklassa kuvattuja palveluja ja joihin voi kohdistua hyväksikäyttöä, väkivaltaa ja riistoa. Koska laitoksilla on taipumus eristää asukkaansa muusta yhteisöstä, laitoksissa asuvat vammaiset naiset ja tytöt ovat tavallista alttiimpia sukupuoleen perustuvalla väkivallalla, mukaan lukien pakkosteriloinnille, seksuaaliselle hyväksikäytölle, fyysiselle ja henkiselle väkivallalle ja yhä syvemmälle eristämiselle. He kohtaavat myös suurempia esteitä tällaisen väkivallan ilmoittamiselle. Sopimusvaltioiden on ehdottomasti sisällytettävä nämä asiat laitosten valvontaan ja varmistettava oikeussuojakeinojen saavutettavuus vammaisille naisille, jotka altistuvat sukupuoleen perustuvalla väkivallalla laitoksissa.
84. Ilman tukea henkilökohtaiseen liikkumiseen (20 artikla) esteet itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä pysyvät ennallaan monelle vammaiselle henkilölle. Kohtuullisen hintaisten ja saatavilla olevien laadukkaiden liikkumisen apuvälineiden, laitteiden, apuvälineteknologian sekä erilaisten avustajien ja välittäjien tarjoaminen 20 artiklassa tarkoitetulla tavalla on edellytys täysimääräiselle osallisuudelle ja vammaisten henkilöiden osallistumiselle yhteisöihin, joihin he kuuluvat.
85. Vammaisilla henkilöillä on oikeus päästä käsiksi kaikkeen julkiseen tietoon saavutettavassa muodossa sekä etsiä, vastaanottaa ja välittää tietoja ja ajatuksia yhdenvertaisesti muiden kanssa (21 artikla). Viestintää voidaan tarjota heidän valitsemissaan muodoissa ja formaateissa, mukaan lukien pistekirjoituksella, viittomakielellä, taktiililla viittomakielellä, selkokielellä ja muilla helposti ymmärrettävillä tavoilla sekä vaihtoehtoisilla viestinnän keinoilla ja muodoilla. On

tärkeää, että viestintä ja tieto kulkevat molempiin suuntiin ja että tilat sekä palvelut ovat saavutettavia yksilöille, jotka käyttävät kommunikoinnin eri muotoja. On erityisen tärkeää, että tukipalveluita ja sosiaalisen suojelun ohjelmia koskeva tieto, mukaan lukien vammaan liittyvät mekanismit, on saavutettavissa ja saatavissa monista eri lähteistä, jotta vammaiset henkilöt voivat tehdä täyteen tietoon perustuvia päätöksiä ja valintoja sen suhteen, missä, kenen kanssa ja miten he haluavat elää ja millaiset palvelut heille parhaiten sopivat. Ratkaisevan tärkeää on myös se, että menettelyt palautteen antamiseen ja valittamiseen ovat viestinnän kannalta saavutettavia.

86. Sopimusvaltioiden olisi varmistettava, että tarjottaessa tukipalveluja 19 artiklan nojalla vammaisten henkilöiden yksityisyyttä, perhettä, kotia, kirjeenvaihtoa ja kunniaa suojellaan kaikenlaiselta laittomalta puuttumiselta (22 artikla). Vammaisuuden, iän ja sukupuolen huomioivan valvonnan, oikeussuojakeinojen ja avun tulee olla kaikkien tukipalveluita käyttävien vammaisten henkilöiden saatavilla kaikissa laittoman puuttumisen tapauksissa.
87. Oikeus itsenäiseen elämiseen yhteisössä on kiinteässä yhteydessä myös vammaisten lasten ja vanhempien oikeuteen perheeseen (23 artikla). Yhteisöperustaisen tuen ja palveluiden puuttuminen saattaa luoda taloudellisia paineita ja rajoitteita perheille, joihin kuuluu vammaisia henkilöitä; 23 artiklassa vahvistetut oikeudet ovat olennaisia, jotta vammaisten lasten erottaminen perheistään sekä joutuminen laitoksiin estetään ja jotta perheitä tuetaan yhteisössä elämisessä. Nämä oikeudet ovat yhtä lailla tärkeitä sen varmistamiseksi, ettei lapsia eroteta vanhemmistaan vanhemman vammaisuuden vuoksi. Sopimusvaltioiden olisi tarjottava tietoa, ohjausta ja tukea perheille lasten oikeuksien turvaamiseksi sekä edistettävä osallisuutta ja osallistumista yhteisössä.
88. Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä ovat olennaisesti sidoksissa osallistavaan koulutukseen ja edellyttävät, että vammaisten henkilöiden oikeus itsenäiseen elämiseen sekä osallisuuteen ja osallistumiseen yhteisössä tunnustetaan. Vammaisten henkilöiden ottaminen mukaan yleiseen koulutusjärjestelmään lisää vammaisten henkilöiden osallisuutta yhteisössä. Laitosten purkamisen edellyttää myös osallistavan koulutuksen käyttöönottoa. Sopimusvaltioiden olisi otettava huomioon osallistavaa koulutusta koskevan oikeuden käyttämisen rooli vahvuuksien, taitojen ja kykyjen rakentamisessa, jotka ovat välttämättömiä kaikille vammaisille henkilöille, jotta nämä voivat nauttia ja hyötyä yhteisöistään ja osallistua niiden toimintaan.
89. Yleisten terveydenhuollon tilojen ja terveydenhuoltopalvelujen (25 artikla) on oltava saatavilla, saavutettavissa, mukautettavissa ja hyväksyttäviä vammaisille henkilöille heidän yhteisöissään, mukaan lukien joidenkin vammaisten henkilöiden tarvitsema tuki (esimerkiksi ne henkilöt, joilla on vaativia tarpeita kommunikaatiossaan, henkilöt, joilla on psykososiaalinen tai kehitysvamma ja/tai kuurot henkilöt) sairaalahoidon, leikkausten tai lääketieteellisen konsultaation yhteydessä. Sairaanhoidajien, fysioterapeuttien, psykiatrien tai psykologien palveluiden tarjoaminen, niin sairaaloissa kuin kotonakin, on osa terveydenhuoltoa, eikä sitä tulisi katsoa sopimusvaltioiden velvollisuuksien täyttämiseksi 19 artiklan nojalla, vaan 25 artiklaan perustuen.
90. Itsenäinen asuminen yhteisössä ja kuntoutus (26 artikla) ovat toisistaan riippuvaisia. Osallistuminen kuntoutuspalveluihin ei ole joillekin vammaisille henkilöille mahdollista, jos he eivät saa riittävästi yksilöllistä tukea. Samalla kuntoutuksen tarkoitus on mahdollistaa vammaisten henkilöiden täysimääräinen ja tehokas osallistuminen yhteisössä. Vammaisen henkilön kuntoutuksen on aina perustuttava hänen vapaaseen ja tietoon perustuvaan suostumukseensa. Kuntoutus on ennen muuta tärkeää suhteessa koulutukseen, työllisyyteen, terveyteen ja sosiaalisiin asioihin.
91. Yksilölliset tukipalvelut mukaan lukien henkilökohtainen apu ovat usein edellytys sille, että henkilön oikeus työhön ja työllistymiseen voi toteutua (27 artikla). Vammaisten henkilöiden pitäisi lisäksi tulla työnantajiksi, johtajiksi tai kouluttajiksi vammaan perustuvissa tukipalveluissa. 19 artiklan täytäntöönpano auttaa siten suojatyön vaiheittaisessa poistamisessa käytöstä.
92. Varmistaakseen, että vammaisilla henkilöillä on riittävä elintaso (28 artikla), sopimusvaltioiden olisi muun muassa tarjottava pääsy tukipalveluihin, jotka mahdollistavat vammaisten henkilöiden itsenäisen elämisen. Siksi sopimusvaltioiden velvollisuutena on varmistaa sopivien ja kohtuullisen hintaisten palveluiden, välineiden ja muun vamman vuoksi tarvittavan avun saatavuus erityisesti niille vammaisille henkilöille, jotka elävät köyhyydessä. Lisäksi edellytetään

pääsyä julkisiin ja tuettuihin asumisohjelmiin yhteisössä. Se, että vammaiset henkilöt maksavat itse vammaan liittyviä kuluja, katsotaan vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen vastaiseksi.

93. Vaikuttaakseen ja osallistuakseen päätöksiin, jotka vaikuttavat oman yhteisönsä kehitykseen, kaikilla vammaisilla henkilöillä tulisi olla ja heidän tulisi käyttää oikeutta osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään (29 artikla) henkilökohtaisesti tai heitä edustavien organisaatioiden välityksellä. Sopiva tuki voi tarjota vammaisille henkilöille arvokasta apua äänestyoikeuden käyttämisessä, poliittiseen elämään osallistumisessa ja julkisten asioiden hoitamisessa. On tärkeää varmistaa, että avustajat tai muu tukihenkilöstö ei rajoita tai käytä hyväkseen päätöksiä, joita vammaiset henkilöt tekevät käyttäessään äänestyoikeuttaan.
94. Kulttuurielämä, virkistys- ja vapaa-ajantoiminta sekä urheilu ovat tärkeitä elämän ulottuvuuksia yhteisössä, jossa osallisuutta voidaan tavoitella ja se voidaan saavuttaa esimerkiksi varmistamalla, että tapahtumat, toiminnot ja tilat ovat saavutettavia vammaisille henkilöille sekä osallistavia. Muun muassa henkilökohtaiset avustajat, oppaat, lukijat ja ammattimaiset viittomakielen ja taktiilin viittomakielen tulkit edistävät osallistavaa elämää yhteisössä vammaisen henkilön tahdon ja mieltymysten mukaisesti. On tärkeää, että kaikenlaisen tuen käyttäminen katsotaan osaksi vammaan liittyviä kuluja, sillä tällaiset tukipalvelut auttavat edistämään osallisuutta yhteisössä sekä elämistä itsenäisesti. Kulttuuri- ja vapaa-ajantoimintoihin osallistumisen kannalta välttämättömien avustajien ei tulisi joutua maksamaan pääsymaksuja. Sen suhteen, milloin, missä ja mihin toimintoihin apua voidaan käyttää, ei tulisi asettaa minkäänlaisia rajoituksia kansallisesti tai kansainvälisesti.
95. Tietoa ja informaatiota vammaisuudesta tulee koota järjestelmällisesti (31 artikla) kaikilta aloilta, muun muassa suhteessa asuntoihin, asumisjärjestelyihin, sosiaalisen suojelun ohjelmiin sekä itsenäisen elämisen sekä tuen ja palveluiden saatavuuteen. Tietojen tulisi mahdollistaa säännöllisen analyysin tekeminen siitä, miten laitosten purkaminen ja siirtyminen palveluihin yhteisössä on edennyt. On tärkeää, että indikaattorit kuvastavat erityisiä olosuhteita kussakin sopimusvaltiossa.
96. Kansainvälistä yhteistyötä (32 artikla) on toteutettava tavalla, jolla varmistetaan, että ulkomainen tuki sijoitetaan tukipalveluihin paikallisyhteisöissä, jotka kunnioittavat vammaisten henkilöiden tahtoa sekä mieltymyksiä ja edistävät 19 artiklan mukaisesti heidän mahdollisuuksiaan valita, missä, kenen kanssa ja millaisten asumisjärjestelyjen piirissä he haluavat elää. Kansainvälisen yhteistyön puitteissa hankittua rahaa ei ole hyväksyttävää sijoittaa uusien laitosten, suljettujen paikkojen tai laitosten huolenpidon kehittämiseen, koska se johtaa vammaisten henkilöiden erotteluun ja eristämiseen.

V. Täytäntöönpano kansallisella tasolla

97. Komitea toteaa, että sopimusvaltiot saattavat kohdata haasteita kansallisella tasolla itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevan oikeuden täytäntöönpanossa. Kuitenkin, linjassa edellä kuvatun normatiivisen sisällön ja velvoitteiden kanssa sopimusvaltioiden olisi otettava seuraavat askeleet varmistaakseen yleissopimuksen 19 artiklan täysimääräisen täytäntöönpanon:
 - a) Kumota kaikki lait, jotka estävät vammaisia henkilöitä, huolimatta vamman laadusta, valitsemasta, missä ja kenen kanssa ja miten he haluavat elää, mukaan lukien oikeus olla joutumatta suljetuksi mihinkään minkäänlaisen vammaisuuden perusteella;
 - b) Säätelee ja täytäntöönpanna lakeja, standardeja ja muita toimenpiteitä, joiden tarkoituksena on tehdä paikallisista yhteisöistä ja ympäristöistä samoin kuin tiedosta ja viestinnästä saavutettavia kaikille vammaisille henkilöille;
 - c) Varmistaa, että sosiaalisen suojelun ohjelmat täyttävät vammaisten henkilöiden laajan kirjon tarpeet yhdenvertaisesti muiden kanssa;
 - d) Sekä fyysisiä että virtuaalisia tiloja koskevan kaikille sopivan suunnittelun periaatteen sisällyttäminen politiikoihin, lainsäädäntöön, standardeihin ja muihin toimenpiteisiin, kuten velvoitteiden toteuttamisen/täytäntöönpanon valvontaan; rakennusmääräysten läpikäyminen

sen varmistamiseksi, että ne ovat kaikille sopivan suunnittelun periaatteen jatkentamista koskevien lainsäädännöllisten suuntaviivojen mukaisia, kuten komitean yleiskommentissa nro. 2 todetaan;

- e) Antaa kaikille vammaisille henkilöille aineelliset ja menettelylliset oikeudet elämiseen itsenäisesti yhteisössä;
- f) Tiedottaa vammaisia henkilöitä heidän oikeudestaan itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä tavoilla, joita he voivat ymmärtää, sekä tarjota voimaannuttavia koulutuksia, joiden tavoitteena on tukea vammaisia henkilöitä oppimaan, miten he voivat päästä oikeuksiinsa;
- g) Hyväksyä selkeitä ja kohdennettuja, tarkasti aikataulutettuja sekä riittävästi budjetoituja strategioita laitosten purkamisesta kaikkien vammaisten henkilöiden eristämisen, erottelun ja laitokseen joutumisen muotojen poistamiseksi; erityistä huomiota tulisi kiinnittää henkilöihin, joilla on psykososiaalinen ja/tai kehitysvamma sekä vammaisiin lapsiin, jotka ovat parhaillaan laitoksissa;
- h) Luoda tietoisuutta lisääviä ohjelmia vammaisia henkilöitä koskevien kielteisten asenteiden ja stereotyyppien poistamiseksi ja yhteisön muutoksen varmistamiseksi, jotta voidaan kehittää yksilöllisiä ja saavutettavia yleisiä palveluita;
- i) Varmistaa vammaisten henkilöiden osallistuminen henkilökohtaisesti tai heitä edustavien järjestöjen välityksellä tukipalveluiden ja yhteisöjen muuttamiseen sekä laitosten purkamiseen tähtäävien strategioiden suunnitteluun ja täytäntöönpanoon;
- j) Suunnitella kokonaisvaltaisia politiikoita ja lainsäädännöllisiä suuntaviivoja sekä kohdentaa taloudellisia resursseja kohtuullisen hintaisten ja saavutettavien asuntojen, rakennetun ympäristön, julkisten tilojen ja liikenteen rakentamiseen asianmukaisine täytäntöönpanon aikatauluineen ja sanktioineen, jotka ovat tehokkaita, rikkomuksia ehkäiseviä ja oikeasuhtaisia viranomaisten tai yksityisten toimijoiden tekemiä loukkauksia ajatellen;
- k) Kohdentaa resursseja sopivien ja riittävien henkilövetoisten ”käyttäjälähtöisten ja itse johdettujen tukipalveluiden kehittämiseen kaikille vammaisille henkilöille, kuten henkilökohtainen apu, oppaat, lukijat ja ammattimaiset viittomakielen tulkit tai muut tulkit;
- l) Suunnitella sellaisten vammaisten henkilöiden tukipalveluiden tarjoamiseksi, jotka asuvat itsenäisesti yhteisössä, hankintamenettelyt, jotka ottavat huomioon 19 artiklan normatiivisen sisällön;
- m) Toteuttaa mekanismit olemassa olevien laitosten ja asumispalveluiden, laitosten purkamiseen tähtäävien strategioiden sekä itsenäisen yhteisössä elämisen täytäntöönpanon valvomiseksi, ottaen huomioon itsenäisten valvontajärjestelmien roolin;
- n) Suorittaa 19 artiklan mukaista seuranta ja täytäntöönpanoa konsultoiden vammaisia henkilöitä täysimääräisesti heitä edustavien järjestöjen välityksellä.